

Rasm <https://www.google.com/maps> sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan

Xulosa. Yuqoridan ko'rinib turibdiki, shahar arxitekturasiga mos yangi ko'p qavatli binolarning ma'lum qismi o'sish qutblaridan ancha uzoqda qurilgan. Ushbu hol oddiy aytganda mablag' iqtisodi bilan bog'liq. Chunki shaharcha hududida yangi tipdagi mavzelaarni tiklash aholi vaqtincha yoki doimiy yangi hududlarga yoki binolarga ko'chirish hamda u bilan bog'liq xarajatlarni quruvchi tomonida qoplanishini talab qiladi. Biroq yuqoridagi tarzda shahar tipidagi "qishqi qarorgohlarning" qurilishi aholini ushbu hududlarda vaqtincha yashashiga joylarda sog'lom urabnizatsiya jarayonlarining yuz berishi hamda qator

sotsial-iqtisodiy muammolarni yuzaga keltiradi. Xususan, yashash joyining ishlash joyidan uzoqligi, maktabgacha va o'rta ta'lim muassalarining mavjudligi, kanalizatsiya va markazlashgan suv ta'minoti bilan ta'minlanganlik va boshqalar ushbu manzilgohning to'laqonli rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xususan Xorazm viloyatiga grunt suvlarining yer betiga juda yaqinligi va markazlashtirilgan kanalizatsiya tizimining ushbu suvlar bilan kontaktining mavjudligi keyingisining zararlanishiga hamda qishloq joylarda chorva hamda aholining ayrim hollarda grunt suvlar foydalanishi salomatlikka salbiy ta'sir etuvchi holatlarni keltirib chiqaradi.

Adabiyotlar

1. Абу Райхан Беруни. Избранные произведения. Том 1. Памятники минувших поколений. -Т.: ЎзССР ФА нашриёти, 1957. -С. 485.
2. Матниёзов М. Хоразм тарихи. I том -У.: Хоразм, 1997. 410-б.
3. Ismatov J. O'zbekiston monoshaharlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining omillari, muammolari va istiqbollari. // Geog. fan. bo'y. fal.dok. ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diss. Avtoreferati – Samarqand: SamDU, 2023. 33- b.
4. Khamroev M.O., Ruzmetov D.R. Scientific and theoretical issues of urboekological research // Central Asian journal of the geographical researches, № 3-4, 2022. -P 40-49.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Qurilish sohasidagi normativ hujjatlarni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 231-son qarori.
6. <https://www.google.com/maps>

REZYUME. Maqolada shahar hosil qiluvchi kuchlarning turlari va Xorazm viloyatining urbanizatsiyalashuvining zamonaviy bosqichda shaharsozlikning jihatlarini yoritib berilgan. Xususan qishloq joylarda tartibsiz tarzda qurilayotgan shahar tipidagi binokorlikning aholi ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri tavsiflangan.

РЕЗЮМЕ. В статье описаны виды градообразующих сил и аспекты градостроительства на современном этапе урбанизации Хорезмской области. В частности, описывается влияние строительства городского типа, возводимого неравномерно в сельской местности, на социальное развитие населения.

SUMMARY. The article describes the types of city-forming forces and aspects of urban development at the current stage of urbanization of the Khorezm region. In particular, it describes the impact of urban construction, erected unevenly in rural areas, on the social development of the population.

QASHQADARYO VILOYATIDA IQLIM O'ZGARISHI VA AGROLANDSHAFTLARDAN FOYDALANISH MUAMMOLARI

R.Usmonova – *geografiya fanlari nomzodi, dotsent*

J.Sh.Poyanov – *tayanch doktorant*

Qarshi davlat universiteti

Tayanch so'zlar: qurg'oqchilik, yer fondi, sug'orma dehqonchilik, cho'llanish, arid, degradatsiya, sho'rlanish, landshaft.

Ключевые слова: засуха, земельный фонд, ирригационное земледелие, опустынивание, засуха, деградация, засоление, ландшафт.

Key words: drought, land foundation, irrigation farming, desertification, arid, degradation, salinity, landscape.

Kirish. Keyingi yillarda dunyo bo'ylab qurg'oqchilik xavfining davriyligi va ko'lami ortib hamda murakkablashib borayotganligi hech kimga sir emas. Umumiy ma'noda olganda qurg'oqchilikning yuzaga kelishiga hududda atmosfera yog'inlari, yer usti va yer osti suvlarining kamayib borishi oqibatida, uzoq vaqtlar davomida suvning yetishmovchilik holati tushuniladi. Iqlim o'zgarishi sharoitida qurg'oqchilik dunyo mamlakatlari aholisining hayoti va dehqonchilik faoliyatiga xavf sezilmoqda. Mamlakatimizning boshqa viloyatlari kabi Qashqadaryo viloyatida dolzarb muammolardan sug'oriladigan yertlarda samarali foydalanish, tuproq unumdorligini mustasil oshirib borish, sug'orishga yaroqli yerlarni ilmiy asoslangan usulda xo'jalik muomalasiga kiritish va boshqalar. Binobarin, butun insoniyatning kelajak faoliyatiga tahdid soluvchi suv tanqisligi va qurg'oqchilik arid iqlim mintaqasida joylashgan Qashqadaryo viloyati uchun ham dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Asosiy qism. Qashqadaryo viloyati mamlakatimizning boshqa viloyatlaridan asosiy qishloq xo'jalik ekinlari maydonining kattaligi bilan ajralib turadi. Qashqadaryo viloyati iqlimi keskin kontinentallikka egaligidan qishi qisqa va beqarordir. Qashqadaryo viloyati uchun yoz uzoq davom etib, kunlarning jazirama issiqligi, tekislikdan tog'lardan tekislikka tomon qurg'oqchilik ortib borishi, yog'in miqdorining ham kamayib borishi xos. Shu sababli, viloyat tumanlarida qishloq xo'jalik ekinlarini joylashtirilishi daryo suvlari hajmi, kuz-qish davrida atmosfera yog'inlari hisobiga bahorda shakllangan tuproq nam zahirasi bilan bog'liq. O'rtacha yillik yog'in miqdori

Qarshida 187 mm dan tog'larda Hazrati Bashirda 850 mm gacha o'zgaradi va yog'in oylar bo'yicha juda notekis taqsimlanganligini kuzatish mumkin. Eng ko'p yog'in tekisliklarda mart oyiga, tog' etaklarida va tog'larda aprel-mayga to'g'ri keladi. Hududda yog'in miqdori notekis taqsimlangan bo'lib, yoz oylarida yillik yog'in miqdorining atigi 2-2,5% i tushadi xolos. Hududda yog'in miqdorining notekis taqsimlanishi bahor oylarida tuproq yuvilishi, ierlar hosil bo'lishining kuchavishiga sabab bo'ladi. Yil davomida harorat o'zgarishi 26,4 ° C ni tashkil qiladi. Yilning eng issiq ovi ivul bo'lib, o'rtacha harorat 29,8 ° C. eng past o'rtacha harorati vanvarda 3,4 ° C atrofida bo'ladi. Hududda eng yuqori nisbiy namlik canvar oyida 66,02%, eng pasti iyun oyida 30,34% kuzatiladi.

Quruq va issiq iqlimli sharoitda joylashgan Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori hosil olish bevosita sun'iy sug'orish bilan bog'liq. Bunday sharoitlarda faqat sug'orish yer resurslari hosildorligini oshirishning eng muhim va zaruriy usuli hamda dehqonchilikni boshqarishning albatta amalga oshirilishi lozim bo'lgan sharti hisoblanadi. Qashqadaryo viloyati vegetatsiya davrining nam bilan ta'minlanganligi jihatidan Qarshi cholidagi hududning quyi qismidagi g'arbiy tekislik dashtlari kamroq namlangandir. Bu hududga ayniqsa Sandiqli cho'lining (janubi-g'arbdan) ta'siri kuchli bo'lib, yillik yog'inlar miqdori 146-190 mm ni tashkil etadi. Qashqadaryo viloyatining bu qismida yozning uzoq davom etishi sababli hududda yillik harorat katta bo'ladi. Zero, haroratning yuqori bo'lishi natijasida bug'lanish 1700 mm ga yetadi, bu esa o'z navbatida namlik taqchilligi (defitsit)ni ya'ni qurg'oqchilikni vujudga keltiradi.

Ma'lumotlarga ko'ra, Qashqadaryo viloyatida havo haroratining davrlar bo'yicha o'zgarishini tahlil qilganimizda o'rtacha havo harorati 1951 yilda $7,5^{\circ}\text{C}$ ga teng bo'lgan bo'lsa, 2021 yilga kelib, uning qiymati $8,3^{\circ}\text{C}$ ga teng bo'lgan. Hisob davrida $0,8^{\circ}\text{C}$ ga ortgan. Yilning iliq davrida esa $14,4^{\circ}\text{C}$ dan $15,5^{\circ}\text{C}$ ga, sovuq davrda $0,8^{\circ}\text{C}$ dan $1,6^{\circ}\text{C}$ ga ko'payganligini guvohi bo'ldik [5:170-173].

Qashqadaryo viloyatida ko'p yillik ob-havo ma'lumotlari tahliliga ko'ra, mart oyining maksimal va minimal haroratlari quyidagi ko'rinishda: 1961-2023- yillar oralig'ida mart oyining 2005-yilda mart oyida eng past harorat $-9,3^{\circ}\text{C}$ ni, 2024-yilda mart oyida eng past harorat $-2,2^{\circ}\text{C}$ ni, maksimal haroratlar 1961-2023 – yillar oralig'ida mart oyining 2000-yilda mart oyida eng yuqori harorat $36,4^{\circ}\text{C}$ ni, 2024-yilda mart oyida eng yuqori harorat $-30,4^{\circ}\text{C}$ ni tashkil etdi. Hududda keying yillarda eng ko'p yog'in 1992-yilda 370 mm, 2018 yilda eng kam 140 mm yog'in tushgan. Quyidagi 1-rasmda 1990-2020-yillar davomida Qashqadaryo viloyati yog'in miqdori, mm.hisobida keltirilgan bo'lib, keyingi villarda yog'in miqdorining kamayib borishi kuzatiladi. Eng qurg'oqchil va vomg'irli oylar o'rtasidagi yog'ingarchilik miqdori o'rtasidagi farq 56 mm. O'rtacha mart ovida eng vomg'irli kunlari 8,53 kun. Eng kam vomg'irli kunlar esa avgust oyida 0,10 kun ekanligi kuzatiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo viloyatida yog'inlar asosan oktyabr – may oylarida yog'ib, yog'nlarning eng yuqori miqdori mart oyida kuzatiladi (1-rasm).

1-rasm. Qashqadaryo viloyati yog'in miqdori, mm.hisobida (1990-2020-yillar)

Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tuzildi.

Sir emaski, havo haroratining sutka va yil davomida keskin o'zgarib turishi nurashni kuchaytiradi va tog'oldi rayonlarida sel oqimining hosil bo'lishiga yordam beradi. Bunday sharoit biogen omillardan o'simlik qoplam, tuproqlar va hayvonot dunyosining tabiiy geografik jarayonlarning rivojlanishiga birgalikda ta'sir ko'rsatishida avj oladi. Zero, tuproq yuvilishi, cho'llarda shamol deflyatsiyasining intensivligi o'simlik qoplamining qalinligiga bog'liq va bu jarayonlar o'simlik qoplam yordamida boshqariladigan jarayonni vujudga keltiradi.

Eroziya jarayonlarining boshqa omillar bilan birgalikda ta'siri tufayli tuproqlarda chirindi qatlamining kamayishi, zarur oziq moddalarning yo'qolishi, qurib ketishi kabi salbiy jarayonlar kuzatiladi. Mutaxassislarning ma'lumotlariga ko'ra, kam eroziyalangan tuproqlar chirindi gorizonti qalinligining 25% dan ko'prog'ini, o'rtacha eroziyalangan - 25-50%, kuchli eroziyalangan - 50% dan ko'prog'ini yo'qotadi. Shu bilan birga, tuproq va o'simlik qoplam uchun zarur bo'lgan ozuqa moddalari kamayib borishi kuzatiladi. Masalan: azot - 0,3%, fosfor - 0,15%, kaliy - yuvilgan tuproq og'irligining 2% ni tashkil etadi [1:241].

Viloyatda yer-suv resurslari nihoyatda chegaralangan vaziyatda sug'orma dehqonchilikni rivojlantirishni va yerdan yuqori darajada oqilona foydalanishni taqozo etadi. Natijada sug'orma dehqonchilik bir qator salbiy ekologik oqibatlariga sabab bo'ladi. Qashqadaryo viloyati obikor dehqonchilik zonalarda agrolandshaftlarga suv eroziyasi, shamol eroziyasi, gravitatsion jarayonlar, sel hodisalari, loyqa bosishi, botqoqlanish, sho'r bosish, qatqaloq hosil bo'lishi kabi tabiiy geografik jarayonlari eng ko'p salbiy

ta'sir ko'rsatishi bilan kuzatish mumkin. Keyingi yillarda viloyatdagi agrolandshaftlar maydonining kengayishi meliorativ holatini yaxshilashni talab qiladigan yerlar maydoni ham kengayishiga sabab bo'ldi (1-jadval).

1-jadval. Qashqadaryo viloyatida sug'oriladigan yerlarning sho'rlanish darajasi bo'yicha ma'lumotlar (ming gektar hisobida).

Yillar	Umumiy sug'oriladigan yer maydoni ming ga.	Umumiy sho'rlangan yer maydoni ming ga.	Shu jumladan sho'rlanganlik darajasig ko'ra:		
			Kuchli sho'rlangan ming ga.	O'rtacha sho'rlangan ming ga.	Kuchsiz sho'rlangan ming ga.
2010	515,8	227,66	12,9	48,4	181,5
2015	515,4	279,6	10,9	42,5	182,5
2021	513,45	291,1	8,9	35,4	178,3

*Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Berilgan 1-jadval ma'lumotlari tahlilida, 2010-yilda Qashqadaryo viloyatida sug'oriladigan yerlarning 227,66 ming ga. sho'rlanishga uchragan. Shundan kuchli sho'rlangan maydon 12,9 ming ga., o'rtacha sho'rlangan maydon 48,4 ming ga., kuchsiz sho'rlangan maydon 181,5 ming ga.ga teng bo'lgan. 2021-yil yanvar holati bo'yicha, sho'rlangan maydon 291,1 ming ga. bo'lib, shundan kuchli sho'rlangan maydon 8,9 ming ga., kuchsiz sho'rlangan maydon 178,3 ming ga. va o'rtacha sho'rlangan maydon 35,4 ming ga.ni tashkil etadi. "Davlat kadastrlar palatasi Qashqadaryo viloyati" boshqarmasi ma'lumotiga asosan 45176 gektar meliorativ holati yomon yerlar aniqlangan. Shundan: 1873 gektar sizot suvlari sathi ko'tarilgan hudud, 13119 gektar tuproq sho'rlanish darajasi yuqori va 30183 gektar suv tanqisligi va sug'orish inshootlarining yaroqsizligi bo'yicha qoniqarsiz ahvolda ekanligi aniqlangan. Viloyat bo'yicha sho'rlangan maydonlarni tahlil qiladigan bo'lsak 2015-yilga nisbatan 2020 yilda o'rtacha va kuchli sho'rlangan maydonlar 9323 gektarga kamaygan bo'lsa shundan: kuchli sho'rlangan maydonlar 2138 gektarga, o'rtacha sho'rlangan maydonlar 7185 gektarga kamaygan.

Hozirgi paytda viloyat yer maydonlariga antropogen bosim hamda iqlim o'zgarishining salbiy ta'siri natijasida keyingi o'tgan yigirma yillikda (2003-2020-yillar) faoliyat yer fondining tarkibiy o'zgarishiga sabab bo'ldi. Bugungi kunda Qashqadaryo viloyatda meliorativ holatini yaxshilash uchun nazoratga olingan maydon 513,45 ming ga., zovur talab etiladigan maydon 216,59 ming ga., amalda zovurlar bilan ta'minlangan maydon 296,87 ming ga.ni tashkil etadi. Viloyatda sug'oriladigan maydonning 296,87 ming gektari kollektor-drenaj tarmoqlari bilan ta'minlangan bo'lib, shundan 62,62 ming gektar maydon yopiq-yotiq drenaj tarmoqlari, 9,60 ming gektar maydon tik meliorativ quduqlar 224,65 ming gektar maydon ochiq kollektor tarmoqlari bilan ta'minlangan [2:46-51 3:390, 4:46-51]. Zero, bu tahlilardan ko'rinib turibdiki, olib borilayotgan meliorativ tadbirlar o'z samarasini berib, sug'oriladigan yerlarning sho'rlanish darajasi kamayishiga olib kelmoqda.

Xulosa. Qashqadaryo viloyatida yer-suv resurslari nihoyatda chegaralangan vaziyatda sug'orma dehqonchilikni rivojlantirishni va yerdan yuqori darajada oqilona foydalanishni taqozo etadi. Viloyat cho'l zonasida joylashgan tumanlarda yer osti suvlarining ko'tarilishi agrolandshaftlarda meliorativ holatni yaxshilash maqsadga muvofiq. Xususan Muborak, Nishon va Koson tumanlarida tuproq tarkibida tuzlarning konsentratsiyasi oshib borishini oldini olish uchun mavjud zovur - irrigatsiya inshootlarini ta'mirlash ucun ulardan samarali foydalanish va ma'lum

miqdorda kapital mablag'larni ajratishni talab etadi. Agrolandshaftlarni optimallashtirishda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: yer tuzilishi va faoliyatining maqbul darajada shakllantirish, qishloq

xo'jaligi landshaftlarining xilma-xilligi va barqarorligini hamda yovvoyi tabiatning mahalliy genetik fondini asrash va tabiiy geotizimlar tiklanishini ta'minlash bilan agrolandshaftlarni ekologik optimallashtirish.

Adabiyotlar

1. Калёнов Г.С. Роль рельефа при изучении природных и антропогенных ландшафтов. -Самара: СГСХА, 2002. -С. 241.
2. Usmanova R., Xushmurodov F. Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaligini optimallashtirishning ekologik-geografik jihatlari // O'zbekiston Zamini ilmiy –amaliy va innovatsion jurnal ISSN 2181-9955. 2/2021. 46-51-b.
3. Usmanova R., Toshboyev S. Reasonable use of land resources of Kashkadarya region under climate change //ИУСЕР Экономика и социум международный научно- практический журнал №3(118) 2024. www.iupr.ru
4. Usmanova R., Xushmurodov F. Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaligini optimallashtirishning ekologik-geografik jihatlari // O'zbekiston Zamini ilmiy –amaliy va innovatsion jurnal ISSN 2181-9955. 2/2021. 46-51-b.
5. Юнусов F.X., Куватов Д.Р. Қашқадарё хавзаси тоғ дарёлари гидрологик режимининг иқлим ўзгаришлари шароитида ўзгариши. //«Иқлим ўзгариши шароитида арид ҳудудлар сув ресурслари: муаммолар ва уларнинг ечимлари». -Т.: 2023. 170-173-b.
6. Қашқадарё вилояти Аму-Қашқадарё ирригация тизимлари хавза бошқармаси ҳузуридаги мелиоратив экспедицияси хисоботи. 2010-2022.

РЕЗЮМЕ. Maqolada bugungi kunning dolzarb masalalaridan Qashqadaryo viloyatida iqlim o'zgarishining agrolandshaftlarga ta'siri hamda qurg'oqchilik ta'sirida sug'oriladigan yerlaridan foydalanish, tuproq eroziyasi va boshqa jarayonlarning geografik-ekologik muammolari yoritilgan. Ushbu muammolarni shakllanishida tabiiy hamda antropogen omillarning roli, uni bartaraf etish tadbirlari haqida bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье освещаются актуальные на сегодняшний день вопросы влияния изменения климата на агrolandшафты в Кашкадарьинской области, а также географические и экологические проблемы использования орошаемых земель, эрозии почв и других процессов, вызванных засухой. Описана роль природных и антропогенных факторов в формировании этих проблем, меры по их преодолению.

SUMMARY. The article covers the impact of climate change on agrolandshafts in the Kashkadarya region and the geographical and environmental problems of the use of their irrigated land under the influence of drought, soil erosion and other processes. The role of natural and anthropogenic factors in the formation of these problems is described, measures to eliminate it.

АҲОЛИ - МЕҲНАТ РЕСУРСЛАРИНИНГ ТАБИЙ МАНБАСИ ВА УНГА ИЛМИЙ ЁНДАШИШ

Г.Б.Утепова – география фанлари номзоди, доцент

Ажинийёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: методология, аҳоли, меҳнат ресурслари, аҳоли бандлиги, ишчи кучи, табиат-аҳоли-жамият, миграция.

Ключевые слова: методология, население, трудовые ресурсы, занятность населения, рабочая сила, природа-население-общество, миграция.

Key words: methodology, population, the labor employment of the populaion, labor, nature-population-society, migration.

Жамиятнинг асосий ишлаб чиқариш кучи бўлган аҳолини ўрганишга иқтисодий ва ижтимоий география йўналишида ҳамиша аҳамият бериб келган. Чунки, мамлакат ва унинг иқтисодий районлари иқтисодиётнинг ҳудудий тармоқларини ташкил қилиш ва ривожлантиришда аҳолининг сони, таркиби, аҳолининг табиий тақдор барпо бўлиши (дунёдан ўтган инсонлар ўрини янги туғилган чақолақлар билан тўлдирилиши), миграцион ҳаракати, ҳудудий жойлашиши ва тақсимланиши каби кўрсаткичлар катта аҳамият касб этади. Маълумки, аҳоли кўпгина хусусиятларига кўра мамлакатнинг турли минтакаларида бир-биридан фарқ қилади. Аҳолини табиий тақдор барпо бўлиш кўрсаткичлари, ёши ва жинсий таркиби, шаҳар ва қишлоқ жойлари бўйича жойлашиши, иш билан бандлиги барча давлатларда ўзига хос жиҳатларга эгадир. Аҳоли динамикаси жуда кўп ва хилма-хил омиллар таъсирида шаклландиган жараёндир. Бу омиллар туғилиш, ўлим ва миграцион ўзгаришларда ўз ифодасини топади. Айниқса, аҳоли динамикасини демографик жараёнларнинг кўзгуси деб атасак, муболага бўлмайди.

Аҳолишунослик соҳасида жаҳон олимлари атрофлича илмий тадқиқот ишларини олиб бормоқда ва уларнинг илмий - назарий асарларида аҳоли тушунчаси турлича талкин қилинади. Масалан, А.Я.Квачанин фикрига кўра (1990), «Аҳоли маълум ҳудудда истикомат қилувчи, кишилиқ жамиятнинг асосий моддий компоненти ҳисобланган, тарихан таркиб топган ва ҳаётини бевосита тақдор барпо қилиниш жараёнида узлуксиз равишда тикланидиган одамлар мажмуидир» [2]. Демак, ушбу таърифдан келиб чиққан ҳолда, инсонлар муайян этник уюшмалар (уруғ, қабила, элат, сиёсий давлат, хўжалиқ, этник, диний бирликлар) туфайли ўзаро боғланганлигини ва маълум ҳудудда яшаб, барқарор жамоалар ташкил этганлигини кўриш мумкин. Умуман, аҳолининг энг муҳим белгиси дунёдан ўтган авлодларнинг янги туғилганлар ва барҳаёт авлодлар билан узлуксиз алмашилиб, муттасил тикланиб

туришидир. Ушбу жараён илмий адабиётларда «табиий тақдор барпо этилиши» яъни аҳолининг «табиий ҳаракати» деб аталади ва шу тариха ҳаёт узлуксизлиги таъминланади. Аҳолининг аксарият қисми – меҳнат ресурслари бўлиб, улар эса бутун кишилиқ жамиятнинг асосий ишлаб чиқарувчи кучидир. Аҳолининг асосий ижтимоий-иқтисодий функцияси ҳам ана шунда эканлиги олимлар томонидан таъкидланмоқда.

Аҳоли тушунчасини Э.Р.Саруханов (1984) қуйидагича таърифлайди. «Аҳоли бу табиий ва тарихий шаклланидиган ва бевосита ҳаётнинг тақдор барпо қилиниш жараёнида бевосита қатнашадиган инсонлар мажмуидир» [3]. Олимнинг бу фикрини бошқача тарзда айтидиган бўлсак, аҳоли тақдор барпо этилиши жараёнида сони узлуксиз тикланиб турадиган ва умуман ер шарида ёки унинг бирор бир қисмида яшайдиган кишилар мажмуи ҳисобланади, у барча ижтимоий муносабатлар ва ишлаб чиқаришнинг асоси ва субъектидир. Аҳоли ижтимоий тараққиётнинг ҳар бир босқичида инсонларнинг конкрет тарихий мажмуи сифатида намоён бўлади. Аниқроқ қилиб айтганда, унинг зарурий тайёргарликка ва меҳнат тажрибасига эга бўлган қисми жамиятнинг асоси ва ҳаракатлантирувчи кучидир.

Аҳоли бутун жамият тараққиётининг таркибий қисми бўлиши билан бирга, шу тараққиётга муҳим таъсир кўрсатувчи омил ҳамдир. Аҳолининг яна бир хусусияти унинг ҳудуд бўйлаб тарқалишидир. Ҳар қандай аҳоли ҳаётини фаолиятини маълум бир ҳудудда бошлайди ва мазкур ҳудуд билан боғланиш даражаси уларнинг энг муҳим хусусиятларидан ҳисобланади. Кейинчалик турли масалан, ижтимоий, иқтисодий, табиий-географик, тарихий омиллар таъсирида яшаш жойини ўзгартириши мумкин. Мазкур ҳаракат натижасида аҳоли орасида миграция жараёни кечади. Одамларнинг ҳудудий ҳаракати бир мамлакат доирасида (ички миграция) ёхуд бир нечта мамлакатлар ўртасида (ташки миграция) амалга ошади.